

Стабілізаційна політика як механізм забезпечення соціально-економічного згуртування: висновки з досвіду антикризового регулювання Польщі

МІХАЛ ГАБРІЕЛЬ ВОЖНЯК*

АНОТАЦІЯ. Автор статті розглянув дію кризових факторів на економіки Польщі та України в період впровадження економічної політики 2008–2010 рр. Представлені наукові висновки свідчать про те, що навіть за умов кризи різнопланові економічні політики мають відповідати вимогам інтегрованого розвитку. Ґрунтуючись на міжнародному досвіді, автор доводить, що альтернативна антикризова політика, яка не підриває вихідних умов довгострокового розвитку, а слугує зміцненню соціально-економічного об'єднання, є логічною. Така політика потребує дотримання принципу об'єктивного розподілу коштів, спрямованих на подолання кризових явищ, принципу справедливості у ставленні до різних поколінь громадян і дотримання принципу субсидіарності, узгоджених дій у використанні коротко- і довгострокових інструментів, спрямованих на ліквідацію загроз ефективному розвитку, активної злагодженої макро- та мікроекономічної антикризової політики, що відповідатиме доктринам стабільних державних фінансів, забезпечення оптимальних, для інтегрованого розвитку співвідносин між витратами домогосподарств і приватного сектору та державними витратами, об'єднання всіх соціальних груп довкола впроваджуваних антикризових політик, так само, як і на шляху загроз комплексному розвитку.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Економічний розвиток, соціально-економічна політика, економічна ситуація, польська економіка, українська економіка.

Вступ

Державні експерти нерідко висловлюють думку про те, що перспективне соціально-економічне згуртування, рекомендоване Ліссабонською стратегією¹ та включене до Національної стратегії розвитку, у

* *Міхал Габріель Вожняк* – доктор філософії, завідувач кафедри прикладної економіки університету м. Краків і кафедри економічних теорій та міжнародних зв'язків університету м. Жешов. Сфера досліджень: аналіз порівняльних економічних систем, економічне зростання, соціальна нерівність, людський капітал. Список наукових праць доступний за посиланням: <http://www.uek.krakow.pl>.

¹ Ґрунтуючись на стратегічних вказівках ЄС, кожна країна – учасниця ЄС має підготувати стратегію соціального, економічного та територіального об'єднання. Див.: *Michał G. Woźniak*, «Odkładane kwestie spójności społeczno-ekonomicznej» (Відкладені питання соціально-економічного об'єднання); W: *Konwergencja modeli ekonomicznych. Polska i Ukraina* [Конвергенція економічних моделей. Польща та Україна], видана Міхалем Г. Вожняком, Віктором Чужиковим і Дмитром Лук'яненком. – С. 261–268, Краків: Економічний фонд університету, 2009 (опубліковано укр. мовою за ред. Д. Лук'яненка, В. Чужикова, М. Г. Вожняка. – К.: КНЕУ, 2010. – С. 261–269).

випадку Польщі неможливе за умов низької динаміки ВВП, спричиненої кризою насамперед під час рецесії. Успішна реалізація стратегічних напрямів ЄС потребує або, по-перше, досягнення докризового рівня динаміки високорозвинених країн, або, по-друге, підвищення державних витрат у межах ВВП. Другий варіант за умов невизначеності щодо глибини, тривалості і поширення наслідків глобальної фінансової кризи, що позначилось на економіках країн, які розвиваються, і новостворених ринках, до яких належить і Польща, ґрунтується на величезному ризику втрати сталості економічної політики.

Такий ризик пов'язаний із наслідком від витоку іноземного капіталу і посилення атак з боку спекулятивного капіталу. Отже, збільшення бюджетного дефіциту інструментами ведення політики стимулювання попиту вимагає зважених дій.

Криза включає симптоми бюджетного дефіциту, якому не можна запобігти зухвалою короткозорою політикою, що стоїть осторонь від довгострокових цілей розвитку, оскільки вона не буде спрямована на закупівлю продукції у підприємств, які найбільше потерпають від впливу кризи. Підвищений споживчий попит за відкритих ринків пов'язаний із акцентуванням на імпорті, що, імовірно, збільшить витрати виробництва за умов відчутного знецінення національної валюти – злотих.

У статті доведено, що політика, визначена урядом як очікування протягом рецесії, не є оптимальним рішенням, хоча і ґрунтується на раціональній основі. Вирішення проблеми і проведення стабілізаційної політики залежить від стимулювання попиту, що веде до зростання імпортного потенціалу. Однак попит також скорочує рівень імпорту і не підвищує виробничих витрат, але сприяє підприємству, використовуючи наявні виробничі резерви та ефективно стимулюючи управління найнижчими витратами у формі безробіття. Такий варіант макроекономічної політики еквівалентний викликам соціального та економічного об'єднання, що і було досліджено у даній статті.

Економіка Польщі та України за часів глобальної кризи

Дослідивши зовнішній бік перебігу реальних економічних процесів, ми можемо виокремити кілька безпосередніх причин кризи. Ми маємо за мету дослідити передумови змінення попиту у деяких секторах, переважно на ринку нерухомості як в США, так і в інших економічно розвинених країнах, що спричинили проблеми на іпотечному ринку і пов'язані з посиленням заходів монетарної політики, які й призвели до економічних збурень. Паніка на

фінансових ринках посилила неприязнь до кредитного ризику, будуючи нові криві попиту.

Страх перед повторенням сценарію Великої депресії 1929–1933 років прискорив впровадження монетарних заходів втручання, що призвело до національного кризового боргу. Хоча даний тип економічного втручання і попереджає крахове падіння фінансових ринків, він, однак, неспроможний автоматично відновити очікуваний попит. Негативні наслідки від впроваджених монетарних заходів втручання у формі державної заборгованості без відповідних гарантій попиту викликають новий сплеск економічних збурень у державних фінансах, таким чином, ліквідуючи всі шанси на стимулювання попиту. Це поновлює внутрішній дисбаланс шляхом валютної війни, переміщуючи кризу назад.

Головними каналами передачі імпульсів кризи до Польщі та України були такі:

1. Передавання рецесії від торгових партнерів через відмінності в обсязі та динаміці експорту та імпорту (рис. 1).

Аналіз рис. 1 дозволяє зробити висновок, що завдяки зовнішній торгівлі польська економіка виявилась більш підготовленою до впливу кризи, ніж українська економіка та економіки деяких інших постсоціалістичних країн. Офіційна статистика засвідчує, що Польща та Україна є країнами з економіками, які суттєво залежать від експорту.

У 2008 р. частка експорту у ВВП становила 33 і 37 % у Польщі та Україні відповідно. Проте передавання імпульсів кризи Польщі відбулося переважно за посередництва партнерів з ЄС, чия частка у загальному торговому обороті Польщі сягає 80 %.

В Україні, однак, спеціалізація на експорті необроблених сировинних матеріалів і підвищення рівня залежності від єдиного зовнішнього ринку (Росія внаслідок кризи зазнала серйозніших втрат, ніж ЄС) становили основу фактора кризи. Українська економіка виявилась надто чутливою до змін у цінах на сировинні матеріали, оскільки більше половини її експорту становлять сировинні матеріали й головним чином сталь.

2. У контексті зв'язків між національною економікою та глобальним фінансовим ринком увага має бути приділена питанню відтоку капіталу, не стільки фінансовим портфелям, а насамперед прямим іноземним інвестиціям, так само як і негативним наслідкам фінансової спекуляції (для Польщі – валютні опціони і гнучкий валютний обмінний курс).

Масштаб цих ефектів стосовно Польщі у 2008–2010 рр. оцінювався державними експертами на рівні приблизно 3,2–3,3 % ВВП.

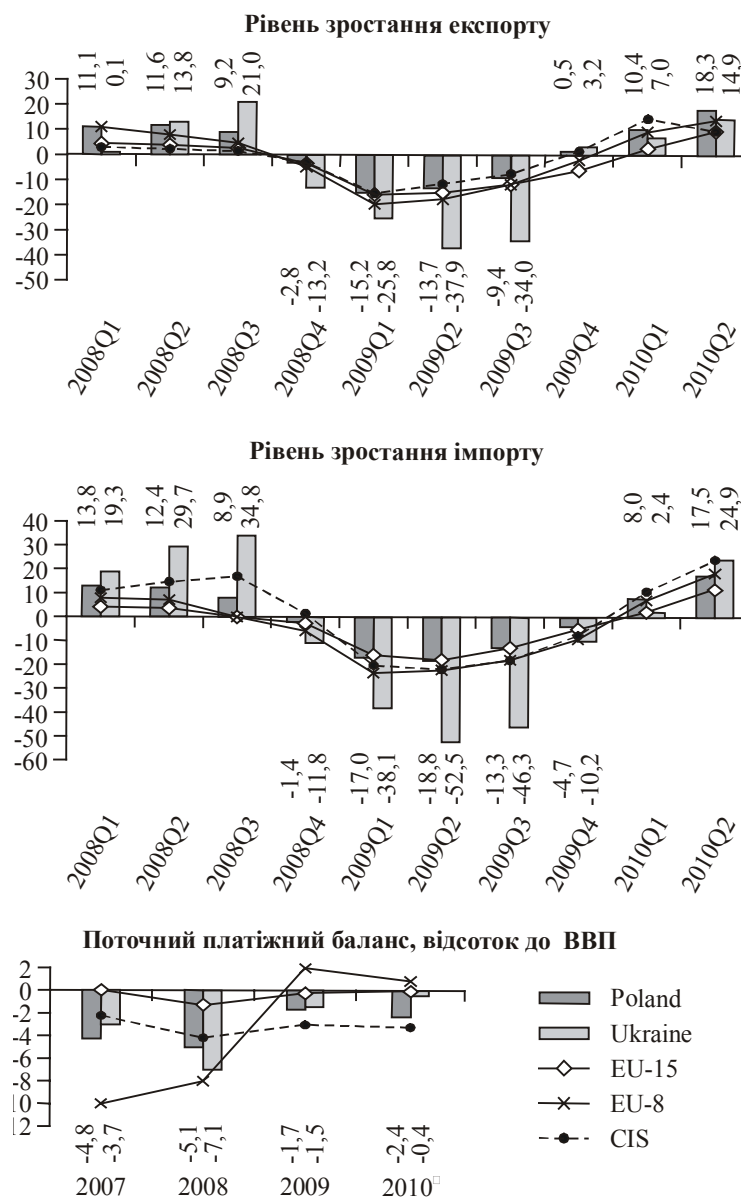

Рис. 1. Рівень зростання експорту та імпорту за 2008–2010 рр., поточний платіжний баланс 2007–2010 рр. у Польщі, Україні та обраній групі країн

Джерело: Власні розрахунки автора на базі даних ЄЕК ООН (2010), МВФ (2010).

В Україні ще до кризи зовнішні дисбаланси спостерігалися у формі стрімко зростаючого дефіциту поточних статей платіжного балансу.

су, який у 2008 р. зафіксовано на рівні 7,1 % ВВП, на відміну від 2004–2004 рр., коли Україна показала профіцит поточних статей платіжного балансу в торгівлі. В Україні також спостерігався внутрішній економічний дисбаланс, що мало прояв у високому рівні інфляції – 25,2 % у 2008 р. Ці процеси мали значний вплив на хід рецесії у 2008 р. (рис. 2).

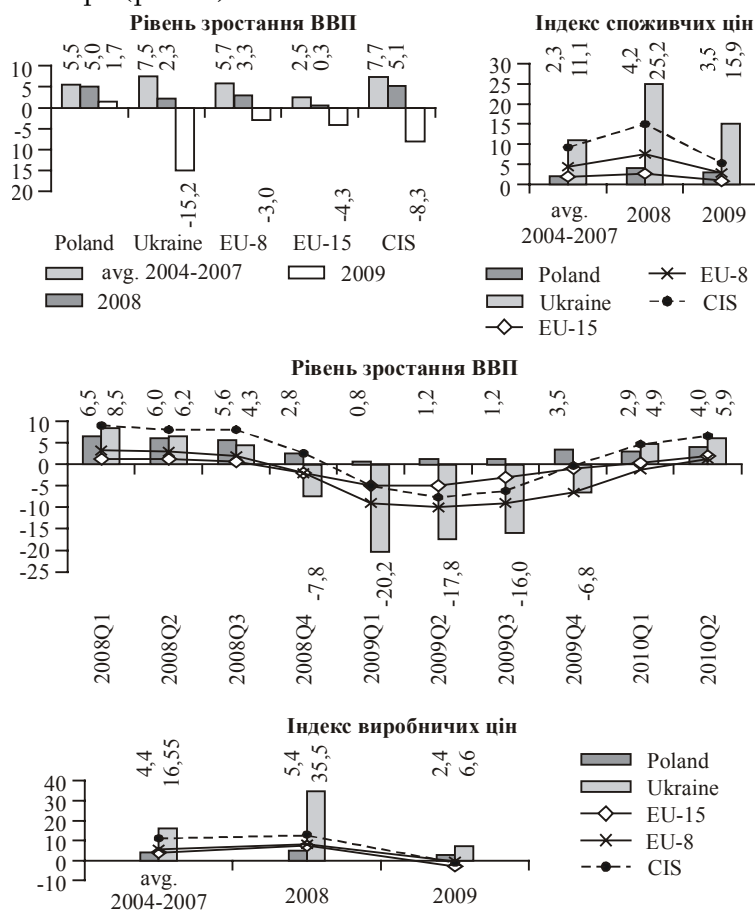

Рис. 2. Рівень зростання ВВП (у відповідних кварталах попереднього року) та індекси цін споживачів і виробників для Польщі, України та обраної групи країн за 2004–2009 рр.

Джерело: Власні розрахунки автора на базі даних ЄЕК ООН (2010), МВФ (2010).

Глобальна фінансова криза і поглиблення зовнішнього і внутрішнього дисбалансу призвели до відтоку капіталу з України, і як наслідок – колапсу банківського сектору у зв'язку з достроковим

вимиванням депозитів. На нашу думку, зниження глобального попиту, що спричинене зовнішніми кризовими імпульсами, не може бути пом'якшене через урядові витрати.

Для того щоб вберегти економіку країни від банкрутства, яка стикнулася із високими внутрішніми та зовнішніми дисбалансами, Україні необхідно скористатись перевагами дорогої кредитної лінії МВФ разом з її надзорсткими фінансовими умовами. Потужні зовнішні прецесійні імпульси віддзеркалилися на змінах динаміки різних компонентів глобального попиту. Ситуація, яка склалася в Україні, ускладнювалася і внутрішніми кризовими імпульсами через необачні економічні заходи, що врешті-решт призвели до глибокого порушення зовнішнього і внутрішнього балансу. Таким чином, уряд втратив увесь простір для будь-яких маневрів. На наше глибоке переконання, дії з боку уряду мали обмежуватись миттєвою відповіддю на наслідки кризи.

3. Глобальна фінансова криза також посилила неприязнь до кредитних ризиків, що викликало популяризацію песимістичних очікувань різноманітних бізнес-груп. Це мало несприятливі наслідки для динаміки окремих складових глобального попиту. Незважаючи на падіння в динаміці окремих компонентів глобального попиту в Європі, Польща виявилася єдиним «зеленим островом», який зафіксував зростання трендів, хоча і воно виявилось достатньо повільним (рис. 2). Позитивне зростання ВВП у Польщі зафіксовано не лише щороку, але й у всіх кварталах 2008–2010 рр.

Так, усі складові глобального попиту в Польщі виявилися більш стійкими до рецесії і не лише порівняно з Україною, але й також стосовно ЄС-15, ЄС-8 або Співдружності Незалежних Держав (СНД) (рис. 3). Проте слід додати, що остання група країн у 2010 р. показала вищу динаміку зростання у споживанні та інвестиціях домогосподарств, ніж Польща та Україна. Також варто зазначити, що тоді як споживання домогосподарств в Україні у 2010 р. зросло швидше, ніж у Польщі, збільшення інвестицій у приватному секторі, так само як і державного споживання, було повільнішим, ніж у Польщі. Так чи інакше, це є наслідком низького рівня бази даних, що пов'язано з глибокими дисбалансами в окремих компонентах глобального попиту за попередні чотири квартали¹.

¹ Із суми кредиту в 16,45 млрд дол. США, наданого МВФ, було виплачено 10,5 млрд дол. США. Невиконання зобов'язань щодо бюджетної дисципліни попереднім урядом призвело до припинення подальших виплат. Після зміни уряду було погоджено новий кредит stand-by у розмірі 14,9 млрд дол. США на 29 місяців на умовах обмеження реального дефіциту до 5,5 % ВВП, впровадження реформ пенсійної та податкової систем, спрощення умов бізнесу (за даними Світового банку, Україна посідає 145 місце із 183 країн, включених до звіту стосовно свободи бізнесу), посилення незалежності Національного банку України. Див. також: «Новий кредит МВФ для України», «Тиждень на сході» // Аналітичний бюлетень. Росія, Кавказ, Центральна Азія. – 2010. – № 24 (142). – 3.07.

За даними статистики, представленими на рис. 3, постає запитання, чому Польща стала єдиною країною, яка виявилась захищеною від дії кризових факторів і які уроки може винести з цього економіка України. Цікаво, що стосовно інших європейських країн сталість польської економіки до зовнішнього імпульсу кризи завдячує в основному внутрішнім факторам, які сформувалися внаслідок інформованих рішень різних агентів, включаючи уряд і Раду монетарної політики.

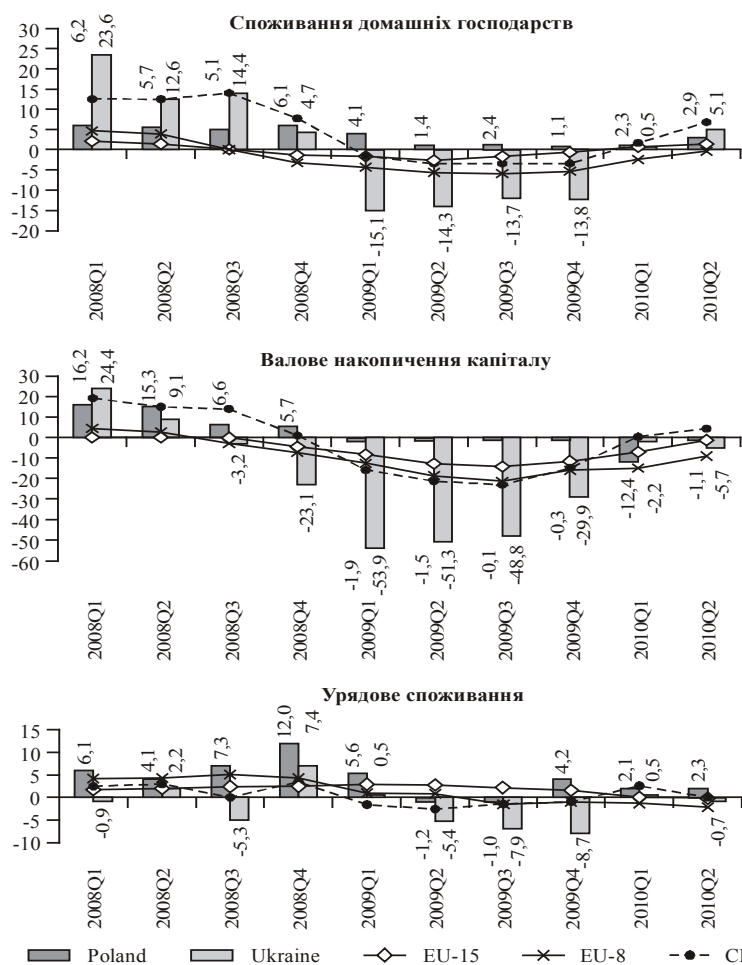

Рис. 3. Елементи рівня зростання ВВП (у відповідних кварталах) за 2008–2010 рр. у Польщі, Україні та обраній групі країн

Джерело: Власні розрахунки автора на базі даних ЄЕК ООН (2010).

Крім того, ці рішення включають:

1. Дії, що передували кризі, і є результатом впроваджувальних заходів, метою яких була стабілізація економічного середовища. Рішення на скорочення виробничих витрат у поєднанні з посиленням споживчого попиту, особливо стосовно домашнього виробництва, були прийняті вже у 2006 р. Вони включали зниження щорічних внесків і ліквідацію найвищого податку на прибуток фізичних осіб з граничним значенням у 39 % (PIT). Це створило сприятливу ситуацію для домогосподарств, які у зв'язку з вищим чистим прибутком мали змогу нести додаткові витрати на споживання за часів кризи.

2. Фактори управління попитом – структурні фонди ЄС, фонди вирівнювання. Завдяки приєднанню до ЄС серед усіх країн – членів ЄС Польща дістала найбільшу вигоду від цих субвенцій. Також значимими стали бюджетні субсидії ЄС для сільськогосподарських холдингів, які ґрунтувалися на розмірі сільськогосподарських угідь і типів вирощуваних зернових культур. Вдосконалені заходи для посилення державних інвестицій та інвестицій урядів разом із фондами ЄС, як зазначено у Плані стабілізації та розвитку від листопада 2008 р., захистили Польщу від можливих падінь динаміки інвестицій. Чимало нових робочих місць і додатковий споживчий попит були створені завдяки цим інвестиціям.

3. Захист експорту від глибокого краху, що відбулося за допомогою значного знецінення польської національної валюти і що стало можливим завдяки плаваючому обмінному курсу, який передував приєднанню Польщі до ЄС. Значне знецінення золотого дійсно спричинило втрати через збільшення витрат на імпорт, і як наслідок пов'язане з цим гальмування у сферах економічної модернізації та попиту на інвестиції. Проте останнє було значно компенсоване для сектору державних інвестицій, що перебували під управлінням фондів ЄС. На додаток, зниження імпорту захистило економіку Польщі від зовнішніх дисбалансів, так як це позитивно вплинуло на торговельний баланс.

4. Незалучення польських банків до роботи з цінними паперами, емітованими на базі іпотечних кредитів США, так само як і посилення фінансового контролю у Польщі, порівняно з країнам, які мали розвинені фінансові ринки, що стало важливим фактором, який послабив дію глобальної фінансової кризи у Польщі.

Зазначені вище надзвичайні антикризові заходи суттєво втратили свою силу перед новими імпульсами рецесії, через перетік кризи до сфери державних фінансів, у зв'язку з цим невідкладними стали додаткові заходи. Нові механізми, спрямовані на послаблення наслідків кризи у сфері заборгованості найбагатших країн, будуть, безсумнівно, впроваджені у майбутньому, однак

вони завдадуть значної шкоди споживачеві. Наслідками у майбутньому можуть стати збільшення податків, обмеження соціальних послуг та інфляція, яка зумовлена монетарною політикою. Цей зовнішній кризовий механізм завершить свою фазу, для того щоб повторити кризу хвильового економічного динамізму. Переривання кризового обертання цього механізму вимагає впровадження структурних реформ. Для того щоб зрозуміти значення і необхідність таких перетворень, метою яких є гармонізований розвиток в усіх сферах людського буття, що є єдиною ефективною стратегією антикризових заходів в довгостроковій стабілізації процесів розвитку, необхідно переглянути витoki сучасної кризи, зумовленої структурно і політично.

Основа та механізм сучасної тенденції до соціально-економічної суперечності

Відмова від контролю над потоками капіталу внаслідок рішення президента Р. Ніксона щодо припинення обміну долара США на золото поклала шлях до лібералізації фінансових ринків. Отже, динамічний процес капітальних потоків був приведений у дію. Лібералізація фінансових ринків мала підтримку у концепціях, де в основі були закладені саморегульовані ознаки ринків і ліберальних концепцій монетарної стабілізації щодо сприятливих економічних умов. Внаслідок цього усунення всіх фундаментальних перешкод, що заважали глобальному переміщенню капіталу до місць з найнижчими витратами виробництва, сприяло зростанню конкуренції між державами, регіонами та містами у зв'язку зі створенням сприятливого інвестиційного клімату для іноземного капіталу.

Таким чином, був створений простір для функціонування механізмів впровадження низьких податків, зменшення соціальних повноважень і гнучких інструментів ринку праці. У місцях, в яких відсутні сприятливі умови для конкуренції в інноваціях, це стало альтернативою у забезпеченні конкурентоспроможності виробництва на відкритих ринках. Механізм конкуренції через зниження витрат сприяв поляризації доходів у довгостроковій перспективі.

Невідповідність доходів стосовно існуючої пропозиції була компенсована стимулюванням гіперконсумпціонізму (гіперспоживання)¹, забезпеченому простими і дешевими кредитами. Надлишкові заощадження були поглинені фінансовими ринками, які розвиваються, особливо ринком капіталів, який пізніше

¹ Беніамін Р. Барбер, *Skonsumowani. Jak rynek psuje dzieci, infantylizuje dorosłych i polyka obywateli.* – Варшава: МУЗА, 2007.

трансформувався в автономні механізми поглинання і продукування віртуальної валюти. Продуктом цього механізму було не тільки переведення заощаджень на більш ефективне використання, але й перш за все фінансова сфера, яка відрізнена від реальної економіки, тобто фінансиалізація¹. Фактори, що сприяють фінансиалізації, включають розвиток пенсійних фондів і стрімке загострення їх попиту на цінні папери замість інвестиційних кредитів з випуском цінних паперів, так само як і фінансову інновацію, що уможлиблює торгівлю іпотечними кредитами.

Модернізація, що ґрунтується на лібералізації фінансових ринків, одночасно виявилася модернізацією, основою на поляризації доходів. Міжнародна статистика свідчить, що частка заробітної плати у ВВП з 1980 р. продемонструвала тенденцію до спаду². Постійне прагнення до винагороди, що не відповідає зростанню ефективності праці, яке вимірюється розміром ВВП на душу населення, неминуче викликала появу соціально-економічних суперечностей, які сформували ядро сучасної фінансової кризи, що трансформувалось у сферу реальної економіки та державних фінансів.

Якщо згаданий вище процес є початковим і тривалим імпульсом, то національна економіка може продовжувати досягати успіхів в економічному зростанні настільки довго, скільки проєкспортна стратегія залишатиметься ефективною. Це, в свою чергу, вимагає забезпечення конкурентоспроможності національної економіки завдяки стратегіям, які концентруються на поширенні інновації та/або скороченні витрат, і перш за все це стосується робочої сили.

В основному країни і ринки, які розвиваються, приречені на поширення інновацій, оскільки вони зазвичай не мають відповідних ресурсів, інтелектуального капіталу та фізичного капіталу для того, щоб сприяти інноваціям. З цих причин реальні інновації можуть не набути ознак провідної сили економічного зростання в даних країнах, так само як і реальної конвергенції.

Країни, які розвиваються, зазвичай приречені на поляризацію доходів в умовах переважаючої лібералізації фінансового ринку, якщо вони ефективно просувалися шляхом економічного зростан-

¹ Jerzy Żyżyński, «Strukturalne przyczyny kryzysu», Referat wygłoszony na konferencji pt.: *Neoliberalizm w obliczu światowego kryzysu finansowego*, Warszawa: Instytut Badań Nad Społeczną Gospodarką Rynkową im. J. M. Keynesa, Stowarzyszenie Ruch Społeczny «Praca-Pokój-Sprawiedliwość», Wyższa Szkoła Ekonomiczno-Informatyczna w Warszawie, 19 grudnia 2008. («Структурні причини кризи», промова під час конференції під назвою «Неолібералізм всупереч глобальній фінансовій кризі», Варшава: Науковий інститут з питань соціальної ринкової економіки імені Дж. М. Кейнса, Асоціація соціального руху «Праця-Мир-Справедливість», Університет економіки та інформаційних технологій у Варшаві, 19 грудня 2008 р.).

² У глобальному масштабі у 1980–2006 рр. глобальна частка заробітних плат у загальних витратах знизилася з 63 до 59 % протягом 1980–2006 рр. Див.: Торговля та розвиток. Звіт 2007 р., – Нью-Йорк - Женева: ЮНКТАД, 2007. – С. 87–88.

ня, метою якого було надолужування. Відповідно монетарні заходи за своєю суттю мають бути протиінфляційними, тому що низька інфляція сприяє стабілізації заробітних плат. Як правило, країни з низьким рівнем інфляції більше виграють від змагання «зарплата–витрати», аніж країни з високим рівнем інфляції. Гальмування збільшення заробітних плат через обмеження впливу профспілок на політику доходів, прав робітників, рівня і структури ПДВ, так само як і просування експорту та низьку інфляцію зазвичай проводять за рахунок національного споживання у даних країнах.

Стратегія модернізації, описана вище, буде здійснена за рахунок тих міжнародних партнерів з обміну, хто з різних причин не може слідувати заходам низької інфляції, так само як і зменшувати витрати виробництва. Наслідком інфляції у кризові часи є значна передача імпульсів рецесії, що дестабілізують торгових партнерів, які не в змозі витримати конкурентну боротьбу через обмеження зарплат і внутрішнє споживання.

Беручи на себе зобов'язання щодо технологічної модернізації, економіка країн, що розвиваються, підпадає під ризик хронічних торговельних дефіцитів і падіння рівня зростання ВВП через збільшення зовнішніх боргів. Інакше кажучи, їх неспроможність скоротити збільшення зарплат та внутрішнього споживання, так само як і компенсація дефіциту національного попиту порівняно із зовнішнім попитом, зводить фундамент для сильних прецесійних тенденцій у часи глобальної кризи.

Відповідь на запитання, як захистити національну економіку від зростаючої чутливості до зовнішніх рецесійних шоків, які шкодять соціально-економічному об'єднанню, слід шукати у можливостях використання джерел зростання у національному споживчому попиті. Цьому перешкоджають не лише неоптимальні пропорції між глобальними складовими попиту, але й також сприйнятливість політичних інтересів до непохитної участі в економічних заходах. Постає питання щодо умов уникнення догматизму і тривалої ефективної поведінки у розширенні фіскального простору.

Альтернатива доктринерським заходам

Характерна риса високої стійкості Польщі до бюджетних витрат, що виникла внаслідок нормативних і конституційних зобов'язань країни перед суспільством та кредиторами державного боргу, так само як високий рівень безробіття, що і прямує до зростання за часів кризи, обмежує простір для державних маневрів

стосовно захисту цілей, пов'язаних із розвитком людських ресурсів, всупереч зменшенню державних витрат, що спричинені наслідками глобальної фінансової кризи. Проте це не вказує на те, що немає можливостей подолати ці обмеження. Також визначимо, що раціональний підхід до розвитку людських ресурсів пов'язаний із реформуванням державних фінансів, на меті має не стільки зменшення податків, скільки реальну зміну структури державних витрат.

Слід пам'ятати, що зменшення державних витрат впливає на якість державних послуг і, таким чином, погіршує умови розвитку людських ресурсів. Захист оптимальних пропорцій між витратами домогосподарств, так само як і витрат приватного сектору і держави, призначений для розвитку людських ресурсів та рефлексивної модернізації людського капіталу, і вимагає відмови від бюрократичного підходу до соціальних витрат, витрат на охорону здоров'я та освіту на користь функціонального підходу. Концепція відповідності державних витрат не може підлягати сумніву з огляду на критерії ефективності та соціальної справедливості. При цьому бюрократичний підхід закріплює структуру урядових витрат (побудова креативної та інноваційної економіки у зв'язку із соціальним і економічним згуртуванням), сформовану попередніми, домінуючими на політичній арені групами інтересів, що не відповідає викликам кризи і майбутнім цілям розвитку.

Макроекономічне стимулювання попиту не бралось до уваги польським урядом не лише через перелічені вище ризики, а в основному внаслідок відданості неоліберальній доктрині та погодженому плану дій щодо адаптації євро у Польщі до 2012 р., а також оголошеній програмі конвергенції.

Термін вступу до Єврозони, намічений урядом, виявляється неможливим у зв'язку з неминучими витратами через фінансову кризу і відкладений на кілька років.

Однак конвергенція з євро все ще викликає дискусії. Її прихильників звинувачують у доктринерському ставленні, нестачі зв'язку з новими факторами, ініційованими глобальною кризою, через ризик зростання соціальних витрат внаслідок їх впровадження, виключенні з інструкцій програми конвергенції невідомих величин, що стосуються післякризової архітектури глобального економічного порядку, потенційному коригуванні критеріїв конвергенції європейського монетарного союзу з погляду загальних труднощів із виконанням фіскальних критеріїв Маастрихту та ігноруванні наслідків асиметрії в економічному циклі Єврозони та польської економіки. Сумнівною виглядає і доцільність дворічної участі країни-кандидата у ва-

лютному коридорі ERM2 (механізму європейського обмінного курсу).

Важливість управління сферою ефективної фінансової свободи

Уникнення зростаючого передавання кризових імпульсів із зон оточення національної економіки включає державну підтримку ефективного розширення фінансового і монетарного простору, що дозволяє вжити попередніх заходів на пом'якшення кризових дій. Ефективною антикризовою політикою є та, яка забезпечує простір для фінансової та монетарної експансії у період кризи. Політика фінансової експансії дозволена лише за умов, якщо зростаючі переваги переважають її витрати у певний часовий період і не призводять до появи таких витрат у майбутньому.

З позицій короткострокових переваг першочергово пов'язані ефекти мультиплікатора від збільшеного попиту на товари, вироблені в країні, і є меншими за негативні переваги пов'язаних ефектів мультиплікатора від попиту на інвестиції та імпорту споживчих товарів. У довгостроковій перспективі існують також переваги, які виникають завдяки інвестиціям в інфраструктуру, крім того, доходи, що дістаються власникам казначейських зобов'язань, визначаються як довгострокові.

Залежно від того, як був сформований бюджетний дефіцит, ми можемо через витрати фінансової експансії визначати негативні ефекти мультиплікатора від зростаючих податків, витрати імпорту іноземних заощаджень та можливі витрати на підтримку приватних інвестицій з частини бюджетного дефіциту, що фінансується національними заощадженнями, а також витрати на обслуговування державного боргу.

Зростання передумов до зменшення рівня економічного піднесення Польщі, так як і в інших нових країнах ЄС підтримує постійно високі ставки відсотка, що, перш за все, слугує для вирівнювання хронічного дефіциту у зовнішньоторговельному балансі, а також постійної переоцінки національної валюти. Хоча і відбувся деякий прогрес у зменшенні рівня інфляції, однак зростає ризик погіршення ситуації з поточним оборотом рахунків і відтоком валюти. Якщо криза послабиться, то стане неминучим зовнішній попит, неспроможний компенсувати витрати на зростання знецінення національної валюти у зовнішній заборгованості. Високий дефіцит у платіжному балансі та високий рівень іноземних боргів стосовно ВВП формують основу для обмеження простору фінансової експансії, який рекомендовано у підході Кейнса з виділення

імпульсів попиту, які б уможливили рух економік у напрямі до потенційного ВВП.

Міцні зв'язки між національною валютою, доларами США чи євро на додаток до ретельного слідування виконанню критеріїв Маастрихту, а також посилений ризик випуску облігацій без відповідного попиту на них мають змусити уряд відмовитись від фіскальної атаки.

Однак це було б доктринерським підходом, який не бере до уваги можливості стимулювання національного попиту, що приносять результати у вигляді збільшення витрат без негативних наслідків для довгострокового економічного зростання.

Концентрація на заходах монетарної політики, метою яких є ліквідація зростаючого антагонізму до кредитного ризику, ліквідності та доступу до дешевих кредитів, не вирішує проблем, пов'язаних зі зменшенням попиту і погіршенням показників виробничості виробництва. Важливо також контролювати фінансові інновації та дотримуватися справедливості у виконанні правил з пропорційного розподілу ризиків гри.

Експансивна монетарна політика, яка прискорена діями державної бюджетної політики і не винесе питання бюджетного дефіциту та державного боргу країни за межі, які встановлені критеріями Маастрихту, що базуються на зменшенні державних витрат і може виглядати неефективною внаслідок відповідних суперечливих ефектів мультиплікатора з боку глобального попиту. Тому необхідно нейтралізувати ці наслідки попиту через зміни у структурі податків, що зміцнять попит на продукцію національного виробника і водночас послаблять попит на імпортовані споживчі товари. Способом досягнення цієї мети є зменшення податків для платників з найнижчими доходами і з одночасною компенсацією витрат, що виникають у бюджетних доходах зі зростанням податків для платників податків з найвищими персональними доходами. Також дією, яка сприяла б соціальному згуртуванню, є встановлення пільг на податок на прибуток для осіб, які працевлаштовують безробітних у власному домогосподарстві (догляд за немовлятами, людьми похилого віку, прибиральницями тощо).

Також не рекомендується загострювати увагу на приватних інвестиціях через зростання державних витрат у ситуації, коли приватний сектор має недостатньо стимулів для інвестування в період рецесії. Якщо вони вже існують, то неприязнь до кредитного ризику у приватному секторі зробить ці інвестиції неможливими. Під час рецесії добре контрольований, збільшений бюджетний дефіцит не повинен знизити приватні інвестиції, які можуть зменшитися внаслідок песимістичних прогнозів щодо попиту на-

віть за низьких відсоткових ставок. Незначне зростання в бюджетному дефіциті не повинно збільшити відсоткові ставки, тоді як банки побоюються платоспроможності приватних споживачів. Цей дефіцит може стати значним, необхідним і першочерговим стимулом, який зупинить закручування спіралі песимістичних очікувань, знижуючи інвестування, знизить рівень зайнятості, зменшить відтік міжнародного капіталу та знецінення польської валюти, зменшить рівень безробіття і спад у споживчому попиті.

Іншим напрямом дій уряду має стати жорстка ліквідація несправедливої конкуренції та використання викривленої та асиметричної інформації для досягнення домінуючої позиції на ринку, так само як і величезних прибутків. Такі дії захистять економіку від спекулятивних атак і відтоку міжнародного капіталу, вбережуть національних виробників від сплати ланцюга неплатежів і банкрутств.

Соціальний консенсус для інтегрованого розвитку

Зважаючи на цілі перспективного розвитку, найменш ризиковою макроекономічною політикою управління ризиком є експансивна монетарна політика, яка пов'язана із фіскальною реформою, орієнтованою на про-ефективні зміни у структурі урядових витрат, що захищають від зростання неконтрольованого бюджетного дефіциту й одночасно зміцнюють соціальне та економічне згуртування.

Оскільки впровадження такої політики вимагає сміливих політичних рішень, які порушують існуючу систему фіскальних привілеїв, необхідним буде оголошення всенародної кампанії на запобігання кризи і ризиків інтеграційного розвитку. Всі законні учасники, включаючи громадські й особливо бізнес-інститути, що потрапляють у більшу небезпеку через наслідки фінансової кризи, державний сектор, профспілки, місцеві уряди, представники науки і державного мовлення повинні взяти участь у соціальному діалозі під наглядом незалежного посередника, представленого представниками наукових і громадських авторитетів під егідою RP президента.

Такий підхід посилює вплив на процедури переговорів і консультацій. Вони мають певні прогалини, але створюють перспективу для ліквідації розподілу асиметричних витрат рецесії та формують інструкції, проводять трансформацію, реформу державних фінансів, що гармонізувало б економічну продуктивність та виправили нерівність. Ця реформа, через виклики сучасної кризи та асиметричну конкурентоспроможність глобального капіталізму, має характеризуватися через про-ефективність, але не має створити ризики для довгострокового інтегрованого розвитку, отже, постає питання розробки її правил.

Раціональне ставлення до принципу субсидіарності

Нова фінансова перспектива країни повинна ґрунтуватися на повазі і просуванні принципу субсидіарності країни та місцевого уряду. Реалізація цього положення є обов'язковою умовою досягнення соціального та економічного об'єднання. Його можна застосувати у короткостроковому періоді як засіб управління кризою, так і у довгостроковій перспективі, що стосується наступних поколінь. З погляду передбачуваної тенденції переносити витрати процесу управління кризою на бізнесові утворення та соціальні групи, які не мають змоги просунути себе вперед на політичну арену, варто наголосити на потребі щодо поваги до принципів справедливого розподілу витрат і наслідків у співвідношенні з вимогами ефективних ринків.

Практичні індикатори справедливості, які пов'язують різні покоління, були сформульовані Дж. Роулсом¹. До них відноситься соціальний мінімум та обґрунтована ставка із заощаджень, якщо вони логічно виведені з таких правил:

- пріоритет свободи – не допускає примусу людей до чогонебудь, крім діяльності в інтересах свободи; з цього принципу слідує зобов'язання створювати правила, які гарантуватимуть рівність можливостей;

- розмежування доходів від найбільших прибутків до найменш привілейованих, а також робочі місця, що відкриті кожному.

- принцип мінімаксу – максимізація соціального мінімуму як у довгостроковій перспективі, так і в майбутньому.

Так, справедливість, одержана з об'єктивності, не може бути обмежена до рівності у шансах. Її необхідним доповненням має стати рівність у можливостях. У зв'язку з цим вільна гра ринкових сил має бути виправдана групою установ, які призначені за допомогою соціального контракту, не лише для того, щоб підвищити рівень конкурентоспроможності, але й першочергово сприяти задоволенню природних потреб законослухняних громадян.

Проблема полягає у тому, що постсоціалістичне суспільство, яке зазнає трансформації, є розірваним зсередини і з проявом особливого опортунізму. Досвід минулого викликає брак віри щодо можливості тільки інституційного порядку, що визначає низький рівень бажання шукати таку альтернативу. Також досвід опортунізму привносить невпевненість стосовно шансів з реалізації власних цінностей, досягнення даних цінностей і високий ризик відмови від моральної загрози, що практикується за опортуністичних порядків.

¹ Роулс Джон. *Teoria sprawiedliwości*, (Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1994; Belknap Press of Harvard University Press, 1971).

Постсоціалістичний інституційний порядок демократичної країни створив можливість тримати владу завдяки посткомуністичній номенклатурі та виявляти асиметричну конкуренцію в економічній та політичній сферах. В умовах даної асиметричної конкуренції медіократія перетворює політичну арену на виставу, в якій ключову роль відіграють не реальні дебати щодо фундаментальних проблем індивідуального, місцевого, соціального чи глобального розвитку, а нестриманість медіа-засобів і створення вистави для суспільства в ім'я інтересів медіа-корпорацій і домінуючих політичних та бізнесових еліт¹.

Парадоксально, але шанс зупинити цей економічно невивідний і морально непридатний механізм, що знецінює капітал соціальної довіри, а в довгостроковій перспективі погіршує якість життя, поглиблює соціальну нерівність. знижує динаміку економічного розвитку і створює поточну кризу. Перспективні можливості з'являються лише за умови того, що головні суб'єкти політичної та економічної сфер зрозуміють, наскільки серйозну шкоду для них завдає асиметричний розподіл витрат кризи. З цих ризиків і потреби у відновленні соціальної довіри виникає необхідність згуртувати людей довкола конструктивних державних дебатів з питань кризи і ризиків інтегрованого розвитку. Такі дебати та їх конструктивні результати є способом повернення капіталу соціальної довіри та отримання позитивних результатів економічного зростання.

Наслідки ігнорування цілей довгострокового розвитку

У довгостроковій перспективі однією з основних небезпек для розвитку інноваційної та креативної економіки, у поєднанні з соціальним та економічним згуртування, є демографічна криза. Діяльність, креативність, інновації – риси молодих людей. Якщо не будуть застосовані невідкладні інтенсивні дії проти депопуляції разом з ефективною політикою сім'ї, у 2050 р. Польща та Україна будуть одними із передових країн з найвищим відсотком населення, старшим за пенсійний вік, і найнижчим відсотком населення допрацевдатного віку. Такий розвиток демографічних процесів вказує на інтенсивну переорієнтацію робочої сили на сферу професійної бездіяльності і збільшення витрат на охорону здоров'я.

Крім того, вкрай низька кількість дітей у сім'ї підриває ринок праці через зменшення пропозиції найкреативніших, активних і

¹ Гаї Деборд, *Spoleczeństwo spektaklu oraz rozważania o społeczeństwie spektaklu*, (Варшава: Państwowy Instytut Wydawniczy, 2006), (*Суспільство спектаклю*, Rebel Press, 2004).

добре оснащених людських ресурсів, резервів робочої сили, що пристосовані до міжнародних стандартів.

Дійсно, дилема щодо того, як постачати нову робочу силу на ринок праці, може бути пом'якшена поширенням високопродуктивних інновацій і мігрантами, які шукають роботи, але такі рішення обтяжують економічне зростання додатковими витратами на охорону здоров'я, а сама лише міграція приносить проблеми, пов'язані з відсутністю соціальної інтеграції, конфлікти на ґрунті культурних і цивілізаційних відмінностей, і є загрозою тероризму. Існує висока ймовірність, що розрахунок цих альтернативних витрат у довгостроковій перспективі може дати негативний результат.

Суспільство людей похилого віку, з огляду на низьку професійну діяльність, чинить тиск на високі податки і викликає хронічний бюджетний дефіцит. Цей процес також включає послаблення стимулів для підприємства, складність із впровадженням фіскальних реформ, які могли б сприяти зростанню інвестиційної активності, продуктивності виробництва та економічній конкурентоспроможності. Підприємство та інновації, послаблені суспільством людей похилого віку, справляють вплив на погіршення якості життя та зниження економічного розвитку, а отже, й на труднощі у надолуженні рівня розвитку.

Важливим елементом політики соціального та економічного згуртування, який сприяє постійному збалансованому розвитку, є модернізація сектору енергетики. Це гарантувало б Польщі енергетичну безпеку і виконання зобов'язань відповідно до рівня викиду парникового газу в атмосферу. Така модернізація також дає можливість використовувати фонди ЄС, а отже, сприяє досягненню ефектів мультиплікатора від інвестицій, фінансування яких лише частково покривається національним капіталом. У зв'язку з цим криза не є достатньою причиною того, щоб відкласти в сторону питання енергетичної безпеки та модернізації енергетичної промисловості до кращих часів, які можуть настати пізніше.

Гармонізація економічної ефективності з соціальним об'єднанням

Іншою стратегічною метою, яка захищає від кризи, має стати підтримка підприємств, що сприяє розвитку малих і середніх підприємств (SME). Тут ключове значення належатиме усуненню бюрократичних бар'єрів для підприємств, полегшенню доступу до структурних фондів ЄС, забезпеченню рівного доступу до креди-

тів як для великих, так і малих підприємств, підвищення сум списання (для амортизації) для бізнесу з метою покращення фінансової ліквідності та зниження економічного ризику. Більша неприязнь до кредитного ризику у період економічних збурень створює для сектору SME особливі перешкоди у доступі до зовнішніх фондів, хоча також необхідно надавати урядові гарантії за кредитами для цієї групи підприємств.

Ефективна політика управління кризою, сприятлива для соціального та економічного згуртування, асоціюється з вирішальними і передбачуваними негайними діями уряду, що не підривають основ модернізації економічної інфраструктури, поширення технологічних інновацій внаслідок бізнес-надходжень, розвитку людських ресурсів і відновлення соціального капіталу шляхом попередження перекидання наслідків кризи на найслабші соціальні групи та виснажені прошарки суспільства. За наявності ризику зтяжної глобальної кризи захист базису довгострокового економічного зростання є питанням найбільшої важливості, так само як і ефективне та повне використання фінансової допомоги, що пропонується фондами ЄС. Зосередження на інструментах монетарної політики, метою яких є ліквідація зростаючої неприязні до кредитного ризику, захист ліквідності та доступність дешевих позик не вирішить проблем, пов'язаних зі спадом попиту і погіршенням рівнів прибутковості виробництва. Також необхідно контролювати фінансові інновації, спостерігати за правилами чесної гри, що дозволить порівну розподілити її ризику.

Польща, так само як і більшість пострадянських країн, має відносно значні резерви людських ресурсів, які внаслідок парадоксів, що є частиною їх розвитку¹, не можуть бути ефективно використані. Через низькі реальні заробітні плати, наприклад у Польщі, високий рівень безробіття й низьку професійну активність професіоналів працездатного віку, існує високий ризик впливу мізків, необхідних для технологічної модернізації та розвитку сектору ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій), до розвинених країн.

За даних обставин та з огляду на фінансові проблеми, спричинені кризою, інвестування у кількісний розвиток людських ресурсів може виявитись безкорисною соціальною витратою. Для того щоб її мінімізувати, основну увагу у розвитку людських ресурсів слід приділити зменшенню суперечностей, які характеризують

¹ Вожняк Міхал Г. // «Paradoksy rozwoju kapitału ludzkiego a konwergencja ekonomiczna», (Розвиток парадоксів людського капіталу) In *Konwergencja modeli ekonomicznych. Polska i Ukraina*, [Конвергенція економічних моделей: Польща та Україна]; за ред. М. Г. Вожняка, В. Чужикова, Д. Лук'яненка. – Краків: Фонд Університету економіки, 2009. – с. 261–270; вид. укр. мовою; за ред. Д. Лук'яненка, В. Чужикова, М.Г. Вожняка. – К.: КНЕУ, 2010. – С. 261–269.

розвиток людських ресурсів, і створення великої кількості робочих місць, кращих з позиції якості. Основною умовою для соціального та економічного згуртування є ефективна політика стосовно створення робочих місць, особливо в країнах з високим рівнем безробіття.

Низька схильність до роботи вимагає перегляду соціальної політики щодо зміцнення механізмів особистої відповідальності та ліквідації морально нечесних та економічно несправедливих привілеїв.

Посилений ризик затримки якісного розвитку людських ресурсів, обмеження інновацій, спад у виробничій активності та посилення навантаження, що тяжіє над економічним сектором через неспроможність і пенсійні пільги, як наслідок – скорочення населення, вимагає системної політики сім'ї. Її пріоритетною метою повинна бути ліквідація існуючих механізмів дискримінації в істотній частині витрат розвитку людських ресурсів, пов'язаних із демографічним процесом і вихованням молодшого покоління.

Ефективна реалізація державних завдань, що виникають внаслідок розподілу та економічних похибок ринків, може бути складною в умовах глобалізації через сучасні наднаціональні правила. Труднощі в їх реалізації можуть також бути наслідком низької частки урядових витрат у ВВП, порівняно з передбачуваними рівнями соціального та економічного об'єднання, що зазнають впливу з боку не лише низького рівня економічного розвитку, економічної ситуації в умовах глобальної фінансової кризи, але й з боку тенденції домінуючої групи зі спільними інтересами в питаннях використання ліберальних економічних теорій для досягнення вузьких економічних і політичних цілей. Дані фактори є реальними причинами постачання соціальних товарів низької якості і порушення оптимальних для інтеграційного розвитку пропорцій між особистим та державним споживанням. Так чи інакше, вказані вище труднощі не можуть виправдати відмову від дій, спрямованих на їх подолання.

У випадку Польщі, яка посіла нижчі позиції у світовому рейтингу конкурентоспроможності, розвиток через соціальне та економічне об'єднання не повинен обмежувати продуктивність у довгостроковій перспективі, хоча він і може бути в опозиції до вигід бізнесу у короткостроковій перспективі. Виходячи з економічної тенденції класичні стратегії сприяли побудові конкурентних переваг і несуть ризик асиметрії у конкурентоспроможності та комерціалізації всіх сфер людського життя, що загострює ризику у різних напрямках людського існування. Таким чином, через введення політики соціального та економічного згуртування постають необхідні завдання з рефлексивної модернізації

людських ресурсів, за умови, що сфера економіки ставить за мету служити гармонізованому покращенню якості життя в усіх сферах людського буття.

Розвиток людських ресурсів, проголошений у Національних стратегічних межах повноважень на 2007–2013 рр., вимагає орієнтації процесу інвестування у людські ресурси на просування стосунків, спрямованих на особисту і соціальну відповідальність, інновації, креативність, інтегрований розвиток (гармонізований у кожній сфері людського життя), активність замість пасивності і прийняття речей як таких. Для реалізації орієнтованої таким чином рефлексивної модернізації людських ресурсів слід впроваджувати відповідні інституційні та фіскальні зміни.

Висновки

Спосіб захисту економіки від негативних наслідків кризи у довгостроковій перспективі полягає у впровадженні політики управління кризою, що оснований на:

- інтеграції всіх соціальних груп довкола політики управління кризою та ризиків, що виникли через інтегрований розвиток;
- дотриманні справедливого розподілу витрат кризи та чесності стосовно різних поколінь;
- виконанні принципу субсидіарності у політиці управління кризою;
- примусовому запровадженні об'єднання коротко- і довгострокових інструментів, що дозволяють уникнути ризиків розвитку;
- активній, послідовній макро- і мікроекономічній політиці управління кризою щодо умов здорових державних фінансів у період кризи та інтегрованого розвитку;
- захисті пропорцій, оптимальних для розвитку, між витратами домогосподарств і приватного сектору, а також державними витратами;
- функціональному підході до державних витрат (бюрократичний підхід зберігає успадковану систему привілеїв).

Література

1. Барбер Б.Р. Споживане. Як ринки псують дітей, роблять дорослих дітьми і поглинають громадян в цілому. – Варшава: МУЗА, 2007.
2. Деборд Г. Суспільство спектаклю. – Варшава: Państwowy Instytut Wydawniczy, 2006.
3. МВФ, 2010, Дані Міжнародного валютного фонду в режимі реального часу // www.imf.org. – 2010. – 15 листопада.

4. Новий кредит МВФ для України. Тиждень на Сході // аналітичний бюлетень. Росія, Кавказ, Центральна Азія. – 2010. – № 24 (142). – 3.07; англomовна версія цього бюлетеня: «Eastweek».
5. *Роулс Дж.*, Теорія справедливості. – Варшава: Państwowe Wydawnictwo Nnaukowe, 1994.
6. Ліссабонська стратегія зростання та зайнятості // Звіт Групи вищого рівня на чолі з Вімом Коком. (листопад 2004 року).
7. ЮНКТАД, Торгівля та розвиток, Звіт 2007, Нью-Йорк – Женева, 2007.
8. *Вожняк, М.Г.*, «Paradoksy rozwoju kapitału ludzkiego a konwergencja ekonomiczna» W: Конвергенція економічних моделей. Польща та Україна; за ред. Г. Міхая В. Вожняка, Чужикова та Д. Лук'яненка,. – Краків: Економічний фонд університету, 2009. – С. 145–164, (опублік. укр. мовою; за ред. Д. Лук'яненко, В. Чужиков, М. Г. Вожняк. – К.: КНЕУ, 2010. – С. 144–163).
9. ЄЕК ООН, 2010, Дані Економічної комісії ООН для Європи в режимі реального часу // www.unepce.org. – 2010 р. 15 листопада.
10. *Вожняк, М.Г.*, «Odkładane kwestie spójności społeczno-ekonomicznej» W: Конвергенція економічних моделей. Польща та Україна; за ред. Міхая Г. Вожняка, В. Чужикова та Д. Лук'яненка. – Краків: Економічний фонд університету, 2009. С. 261–268 (опублік. укр. мовою; за ред. Д. Лук'яненко, В. Чужиков, М.Г. Вожняк. – Київ: КНЕУ, 2010, С. 261–269).
11. *Jerzy Żyżyński*, Структурні причини кризи», промова під час конференції під назвою «Неолібералізм всупереч глобальній фінансовій кризі», Варшава: Науковий інститут з питань соціальної ринкової економіки імені Дж. М. Кейнса, Асоціація соціального руху «Праця-Мир-Справедливість», Університет економіки та інформаційних технологій у Варшаві, 19 грудня 2008 р.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2010